

KALLE PUOLAKKA

Syvälukemisen estetiikka ja ”esiintymisen internet”

Esseessäni ”Kirjallisuuden tilasta digitaalisena aikana” (*niin & näin* 2/2020) puhuin ”tilasta” kaksoismerkityksessä: toisaalta käsittelin monen muunkin esille nostamaa huolta kirjallisuuden lukemisen vähenemisestä, toisaalta hahmottelin neljän käsitteen avulla – yksityinen esitys, rutiini, tauko ja luottamus – kirjallisuudelle tyypillistä kokemusvaruutta, jonka väitin olevan käymässä yhä ahtaammaksi digitalisoituvassa maailmassa. Näin ”tilan” kaksi merkitystä kietoutuvat yhteen. Laura Piippo ja Hanna-Riikka Roine jatkavat keskustelua omassa monipuolisessa puheenvuorossaan (*niin & näin* 3/2020) samoista teemoista ja tuovat esiin monia tärkeitä seikkoja ja viimeaikaisia kehityskulkuja niin lukemisen tutkimuksesta kuin itse kirjallisuuden alueelta. Ohessa joitakin jatkohuomioita heidän tekstinsä pohjalta.

Varsinkin alkuperäisen esseeni digitalisaatiota käsittelevä osuus nojasi vahvasti David Carrin kirjassaan *Pinnalliset: Mitä internet tekee aivoillemme* esittämälle teknologiakritiikille, jonka keskeisen argumentin mukaan keskittymistä vaativa ja pitkäjänteinen ”syvälukeminen” (*deep reading*) on käymässä ärskyetäyteisessä digitalisoituvassa maailmassa yhä mahdottomammaksi. Carrin skeptisismien taustalla on viimeaikaisen aivotutkimuksen paljastama käsitys aivoistamme äärimmäisen muovautuvaisena elimenä. Aivoillamme vaikuttaisi olevan lähes hämmästyttävä kyky järjestää itsensä uudelleen ärskyeympäristöme mukaisesti.¹

Näin hyvin virikkeellinen ja nopeaan silmäilyyn kannustava digitaalinen ärskyeympäristö heikentää Carrista niitä aivojen osia ja rakenteita, joita käytämme syvälukemisessa. Digitalisoituvaa ärskyeympäristöön mukautumisella voi olla hyvin kauaskantoisia seurauksia, koska evoluutio on Carrin mukaan ohjelmoinut meidät olemaan valppaita ja reagoimaan havaittaviin muutoksiin ympäristössämme, mutta syvälukeminen vaatii juuri toisenlaista orientaatiota, eli huomion pitkäjänteistä keskittämistä yhteen kohteeseen, kuten kaunokirjalliseen teokseen. Kehitystä voi siis olla vaikea palauttaa syvälukemiselle suotuisaan suuntaan, kun aivoimme ovat kerran järjestäytyneet aivan toisenlaista ärskyetaustaa vasten.²

Oma esseeni oli eräänlaista syvälukemisen estetiikkaa. Itse luktapahtumaa lähestyin esimerkiksi Peter Kivyn ja Maurice Blanchot’n ajatuksiin vetoamalla yksityisenä esityksenä, johon liittyy erityinen hiljainen intensiivisyys ja läheisyys. Lisäksi esitin, että kirjallisuuden lukemisen rutiinointuminen osaksi jokapäiväistä elämää sekä lukemista rytmittävät tauot vahvistavat tällaisia kokemuksellisia piirteitä johtaen lopulta jopa luottamuksen kaltaisen

sitteen rakentumiseen joihinkin kaunokirjallisiin teoksiin. Piippo ja Roine itse asiassa kiteyttävät puheenvuoronsa aluksi hakemani kokemuksen erittäin hyvin: ”Kirjallisuuden lukijansa ympärille luoma tila ’inhimillisenä kokemusulottuvuutena’ on [...] poikkeuksellinen, koska se rakentuu intensiivistä keskittymistä vaativan esityksen, syventyvän rutiinin, mietiskelevän tauon ja luottamukseen johtavan pitkäjänteisen perehtymisen varaan.” (29) Anna Kajanderia mukaillen voisi sanoa, että kirjallisuuden lukeminen ei vain vaadi vaan luo ”lukijan ympärille omaa tilaa ja rauhaa”³.

Yksi Piipon ja Roineen artikkelin keskeisiä argumentteja on, että carrilainen syvälukemisen ajatus on tärkeistä painotuksista huolimatta turhan joustamaton käsite hahmottamaan lukemisen nykytilaa, ja he kehittävät muun muassa N. Katherine Haylesin ja Maryanne Wolfin ajatusten pohjalta monimuotoisempaa lähestymistapaa, joka tunnustaa sen, että nykymaailma yksinkertaisesti edellyttää syvälukemisen kaltaisten lukutapojen rinnalle myös muunlaisia aivan yhtä oikeutettuja lukutapoja, kuten niin sanotun ”hyperlukemisen”. Heistä teknologiaa ei tulisi myöskään asettaa yhtä vahvasti vastakkain perinteisten kirjallisten muotojen ja lukualustojen kanssa kuin esimerkiksi Carr tekee, koska digitaaliset ympäristöt voivat vahvistaa kirjallisuuden ymmärtämistä. (29; 32–33)

Alkuperäisessä esseessä nojasin kieltämättä varsin kriittikittömästi Carrin käsityksiin ja varmasti olisin voinut olla myös tarkempi sen suhteen, mitä oikein tarkoitan digitaalisuudella. Piipon ja Roineen artikkeli antaakin hyvän mahdollisuuden täsmentää ajatuksiani. Selvittelen aluksi, mikä tarkalleen ottaen nykyisessä digitalisoituvassa maailmassa oikein hiertää kirjallisuuden tilan ajatuksen valossa. Digikulttuuriin kiinnittyy nähdäkseni

helposti erityinen eetos, jossa on ongelmallisia puolia. On kuitenkin tärkeää korostaa jo nyt, että tällä eetosella ei ole mitään suoraa yhteyttä digitaalisuuden mahdollistamiin uusiin kirjallisuuden ja lukemisen muotoihin. Tätä eroa en tehnyt tarpeeksi selväksi alkuperäisessä kirjoituksessani. Esseen loppupuoliskolla taas vastaan Piipon ja Roineen kritiikkiin, jonka mukaan kirjallisuuden tilaan sisältyy turhan yksityinen kuva niin itse lukemisesta kuin kirjailijan työstäkin. Tässä kohtaa tärkeäksi nousee 'yksityisyyden' käsitteen täsmentäminen ja sen osoittaminen, miten tietynlainen yksityisyys ei ole ristiriidassa kirjallisuuden sosiaalisten, materiaalistien ja kulttuuristen ulottuvuuksien kanssa.

Himolukija hyvien tyyppien maailmassa

Piipon ja Roineen artikkeliin perehtyminen havahdutti minut siihen, että digitaalisuuteen kohdistamani kriittinen kärki oli liian epätasainen. Digitaalisten ympäristöjen, tekniikoiden ja alustojen sijaan sen olisi pitänyt vielä tarkemmin kohdistua nimenomaan tietynlaiseen kulttuuriseen eetokseen, jota erät digikulttuurin keskeiset muodot, etunenässä sosiaalinen media, vaikuttaisivat vahvistavan. Myös carrilaiseen syvälukemiseen voidaan liittää omanlaisensa eetos, johon tosin voidaan suhtautua eri tavoin. Viitaten Jevgeni Morozovin kritiikkiin Piippo ja Roine esittävät, että syvälukemisen ajatuksen taustalla ”näyttää kajastelevan ajatus menetetyistä menneisyydestä, joka on ollut yleismaailmallisesti nykyisyyttä laadukkaampi” ja että tällainen ”nostalgia [...] vain vahvistaa valtasuhteita ja vallitsevia rakenteita” (33)

Syvälukemisen ajatus on varmasti lopulta turhan jäykkä nykyajan tarpeisiin ja ehkä ajoittain nostalgianakin sortuva. Carrilaiseen kehikkoon liaksi sitoutuneelta voi jäädä huomioimatta esimerkiksi se, että digitaalisuus mahdollistaa uusia kirjallisuuden muotoja, tärkeitä kollektiivisempia lukemiskokemuksia samoin kuin lukemisen kanavia niille, joilla ei ole perinteisesti ollut pääsyä kirjallisuuden pariin. Digilaitteiden käytännöllisyys voi myös tukea lukemisharrastusta, koska se mahdollistaa kirjojen vaivattoman kuljettamisen osana muuta elämää.⁴ Näin digitaalisuus avaa tilan uusille tärkeille kulttuurin ja kokemuksen muodoille. Samalla tarvitaan uutta käsitteistöä muuttuvan ilmiön tarkastelemiseen.

Näistä digitaalisuuden positiivisista ulottuvuuksista huolimatta syvälukemisen kulttuurista digikulttuuriin siirtyminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita siirtymää valtarakenteettomampaan ja tasa-arvoisempaan kulttuuriin. Tämän siirtymän sudenkuopat käyvät erityisen selviksi, kun digikulttuuri ymmärretään sosiaalisen median kaltaisten digitaalisuuden muotojen valossa. Yksi tunnetuimmista sosiaalisen median kriittisistä tarkasteluista on Jaron Lanierin *10 syytä tuhota kaikki sometilit nyt*, jossa keskeisellä sijalla ovat käyttäjien valvonnan, disinformaation, koukuttavuuden, massiivisen tiedonkeruun kaupallisen hyödyntämisen ja algoritmien vallan kaltaiset teemat.⁵ Seuraava toimittaja Jussi Pullisen ja

psykologian emeritaprofessori Liisa Keltikangas-Järvisen huomioiden pohjalle rakentuva analyysi voisi varmasti olla syvempikin, mutta nähdäkseni se avaa hieman toisenlaista näkökulmaa sosiaalisen median eetokseen ja auttaa kiteyttämään Lanierin tyylisten ajatuskulkujen ydinkohtia sosiaalisen median vaaratekijöistä ja ongelmallisista rakenteista. Samalla se tuo lisävaloa siihen, miksi kirjallisuuden tilan ajatus voisi olla juuri tälle digikulttuurin muodolle tärkeä vastavoima.

Sosiaalisen median alustojen kehittämisen taustalla oli tunnetusti vahva halu horjutella perinteisiä valtarakenteita, mutta kuten internetistä paljon kiitetyn kirjan kirjoittanut Jussi Pullinen huomauttaa⁶, vähitellen on havahduttu siihen, että varsinkin alkuaikojen sosiaalinen media rakentui vahvasti aivan tietynlaiselle ihmiskuvalle, joka Pullisen mukaan on tunnistettavissa kalifornialaiseksi valkoihoiseksi mieheksi. Tämä ihmiskuva määritteli sosiaalisen median toimintalogiikkaa esimerkiksi paljolti tietynlaista toimintaa ja suosien tietynlaista ihmistyyppiä.⁷ Sosiaalisen median eetosta Pullinen nimittää ”esiintymisen internetiksi”, joka kannustaa meitä ”tuotamaan ja rakentamaan itseämme” sekä ”olemaan huomattu ja näkyvillä”⁸. Mitä enemmän jalansijaa esiintymisen internetin tyylliset olemistavat saavat digitalisoituvassa yhteiskunnassa, sitä vahvemmin niiden eetos alkaa heijastua yhteiskuntaan laajemmin, viime kädessä myös siihen, mitä ihmiseltä oikein odotetaan.

Nämä tekijät esiintymisen internetin taustalla tuntuivat risteävän sen yhteiskunnallisen kehityksen kanssa, jota Liisa Keltikangas-Järvinen on kritisoinut vahvasti viime aikoina. Hänestä tämä kehitys huipentuu työpaikkailmoituksiin, joissa haetaan ”hyviä tyypejä”⁹. Töihin ei etsitäkään enää ihmistä, jolla on tietynlaista osaamista ja ammattitaitoa, vaan tietynlaista persoonaa. Keltikangas-Järvinen pitää tällaista kehitystä uhkana jopa tasa-arvolle, koska hänestä joitakin persoona- ja temperamenttipiirteitä on alettu perusteelta suosia joidenkin muiden kustannuksella. Erityisen epätasa-arvoisen hän kokee nykytyöelämän olevan introverteille ja ujoille luonteille, koska hänestä hyvien tyyppien metsästämiselle rakentunut työelämä suosii ekstroverttejä temperamenttipiirteitä, toisin sanoen sellaisia piirteitä kuin elämyshakuisuus, impulsiivisuus, valmius ottaa riskejä, sosiaalinen varmuus, tunteikkaus ja puheliaisuus introversioon liitettyjen harkitsevuuden, hitaasti lämpiyvyyden, rauhallisuuden, tunnollisuuden, itsehillinnän ja tyyneyden sijaan¹⁰. Ekstroverttien odotusten vahvistuessa ekstrovertistä alkaa vähitellen tulla nykyajan mallikuva ihmisestä, ja samalla kaikenlaista ujoutta ja introversiota aletaan pitää ongelmana ja puutteena, jota tulisi peitellä ja josta tulisi pyrkiä eroon. Keltikangas-Järvinen menee lopulta niin pitkälle, että väittää introversiosta ja ujoudesta tulleen ”länsimaisessa yhteiskunnassa persoonallisuuden vamma kenenkään pystymättä lopulta perustelemaan, miksi”¹¹.

Ongelmallista tässä kehityksessä on Keltikangas-Järvisen mukaan se, että ujous, ekstroversio ja introversio ovat synnynnäisiä temperamenttipiirteitä, jotka ”johtavat

”Ärsykeympäristömme ja sen ihmiseltä edellyttämät luonteenpiirteet ja reaktiotavat ovat muuttumassa niin yltiöpäisen ekstroverttisiksi, että kirjallisuuden tila on kutistumassa.”

ja altistavat ihmisen tiettyihin käyttäytymis- ja reaktiotapoihin¹². Ihminen ei pysty valitsemaan temperamentiaan eikä muuttamaan sitä tahdonvaraisesti. Keltikangas-Järvinen kirjoittaakin, että ”[i]hmisellä [...] on aina sitä helpompaa, mitä lähempänä hän on persoonallisuudeltaan oman aikansa ihanteita ja odotuksia”.¹³ Ekstrovertillä on hänestä nykyisin yksinkertaisesti introverttiä ja ujoa helpompaa, koska ekstrovertin käyttäytymisen ”vaatimus” alkaa olla varsin ”suuri” aivan kaikilla elämänalueilla¹⁴.

Vaikka Keltikangas-Järvinen ei tarjoakaan tässä yhteydessä sen mullistavampaa analyysia hyvien tyyppien eetoksen ja digikulttuurin välisestä suhteesta, jonkinlaisen yhteyden hän kuitenkin tuntuisi niiden välillä näkevän kutsuessaan internetiä ”ekstrovertin ja elämishakuisen ihmisen väline[eksi]” kun taas tutkimukset osoittavat ujoisuuden olevan yhteydessä sosiaalisen median vähäiseen käyttöön¹⁵. Pullisen esittämä ajatus esiintymisen internetistä vahvistaa Keltikangas-Järvisen hakemaa yhteyttä. Esiintymisen internetin etokselle rakentuva yhteiskunta on ekstrovertille introverttiä helpompi, koska se suosii ekstrovertille keskeisiä luonteenpiirteitä. Keltikangas-Järvisen ”hyvä tyyppi” ei olekaan kaukana Pullisen kalifornialaisesta valkoihoisesta miehestä.

Kun alkuperäisessä artikkelissa asetin kirjallisuuden vastakkain digikulttuurin kanssa, niin ajatuksissani ei niinkään ollut mikään yksittäinen teknologinen väline, kuten sähkökirja, vaan juuri Keltikangas-Järvisen tekemän kaltainen ero ekstrovertin ja introvertin kulttuurin välillä, jossa kirjallisuus tietenkin edustaa introvertin kulttuuria ja kirjallisuuden tila siinä arvostettavia kokemuspäihteitä. Ärsykeympäristömme ja sen ihmiseltä edellyttämät luonteenpiirteet ja reaktiotavat kui-

tenkin ovat muuttumassa niin yltiöpäisen ekstroverttisiksi, että kirjallisuuden tila on kutistumassa. Pullinenkin huomauttaa, että ”[y]ksi asia maailmasta on kuitenkin lähes kadonnut: pohdiskeleva yksinolo, jossa kanssamme ei ole ketään”¹⁶. Pullisen esille tuomassa seikassa ei tietenkään ole mitään uutta. Kirjallisuuden tilan hahmotelman yhtenä tarkoituksena on kuitenkin osoittaa tai jopa havahduttaa siihen, mitä kaikkea tällainen pohdiskeleva yksinolo voi olla, kun se täyttyy kirjallisuudesta, ja mitä saatetaan menettää, jos sen tyyllisille ärsykeympäristöille ei löydykään enää kunnolla tilaa.

Keltikangas-Järvisen tarkasteluista löytyy myös yhteys kirjallisuuden tilaan ymmärrettynä tietynlaisena ärsykeympäristönä. Vaikka ekstroverttiä ja introverttiä ajatellaan perinteisesti tiettyinä temperamentti- ja persoonallisuuspiirteinä, hänen mukaansa niitä voidaan lähestyä myös sisäisen ’viritystilän’ asteiden pohjalta. Introvertin ”sisäinen viritystila on korkea”, kun taas ekstrovertin ”liittyy matala sisäinen viritystila”, mikä saa ekstrovertin ja introvertin suhtautumaan eri tavoin ulkoisiin ärsykkeisiin¹⁷. Introvertti ei tarvitse yhtä paljon ulkoisia virikkeitä pitääkseen sisäisen viritystilansa tasapainossa kuin ekstrovertti. Keltikangas-Järvinen summaa: ”Vähän kärjistäen voisi sanoa, että siinä missä introvertin stimulaatio löytyy oman pään sisältä, ekstrovertti tarvitsee viritystilansa nostamiseen ulkomaailman apua”¹⁸.

Yhteys on ehkä vähän liiankin ilmeinen, mutta tämä erottelu valaisee hyvin kirjallisuuden tilan ja introvertin kulttuurin yhteyttä; molemmissa ärsykkeet tulevat viime kädessä ihmisen sisältä. Ne ovat siis samanlaisia ärsykeympäristöjä ja poikkeavat monin tavoin hyvien tyyppien ja esiintymisen internetin kaltaisista ärsykeympäristöistä. Syvälukeminen on tällaisen ärsykeympäristön

keskeisiä ilmentymiä. Juuri tällaisen ärsykeympäristön tulevaisuudesta olin alkuperäisessä esseessä huolissani, mutta en niinkään siksi, että sille vastakkaiset ärsykeympäristöt esimerkiksi rapistuttaisivat lukutaitoa, vaan pikemminkin siksi, että niihin tuntuisi sisältyvän piileviä oletuksia ja arvoja, jotka liiallisesti voimistuessaan saattavat viedä kulttuuria myös vahingollisiin suuntiin.

Kun kirjallisuuden lukemista lähestytään vahvasti introversion käsitteen pohjalta, vaarana on tietenkin se, että sorrutaan toistamaan kliseistä kuvaa kirjallisuuden harrastajasta jonkinlaisena eristäytyneenä lukutoukkana. Vielä vähemmän haluan väittää, että kirjallisuuden lukija ei voisi olla 'hyvä tyyppi'. Samalla on pidettävä mielessä se, että mikään temperamenttipiirre ei sinällään ole toista parempi kuten myös se, että kukaan ei ole täysin ekstrovertti tai introvertti. Kyseessä on jatkumo, ja Keltikangas-Järvisenkin mukaan suurin osa ihmisistä on jonkinlainen sekoitus introversiota ja ekstroversiota.¹⁹ Ongelma Keltikangas-Järvisestä on siinä, että yhdestä ihmistyyppistä on muodostumassa yhä vahvempi mittapuuhun sille, mitä ihmiseltä odotetaan ja vaaditaan. Eroavuutta tästä normista ei vielä kaiken lisäksi pidetä synnynäisenä erilaisuutena, vaan poikkeavuutena.²⁰

Ekstroverttiseen kulttuuriin kuuluu myös vahvoja valtaulottuvuuksia, koska siinä "tietynlaiset ihmiset määräävät asenneilmapiiriin, ja tietynlaisesta käyttäytymisestä tulee normi". Kaiken kaikkiaan "[i]lmaantuu yhä enemmän itseäänselvyyksiä siitä, millainen ihmisen tulee olla".²¹ Keltikangas-Järvisen mukaan esimerkiksi työhaun yhteydessä tehtävät soveltuvuustestit on usein rakennettu niin, että ekstrovertit näyttävät automaattisesti parempina työntekijöinä, vaikka tutkimus ei osoita, että jonkin tietyn persoonapiirteen ja työssä menestymisen välillä olisi vahva yhteys. Ekstrovertit saavat näin ollen "ylimääräistä, ansaitsematonta bonusta".²²

Carrilaisessa syvälukemisen ajatuksessa voi olla turhaa nostalgiaa ja jonkinlaisten joustamattomien valtasuhteiden ylläpitoa. En ole varma, minkälaisia ominaisuuksia ja kulttuurisia rakenteita Morozov nostaa esiin vaihtoehtoina syvälukemisen eetokselle Carr-kritiikissään, mutta edeltävän tarkastelun valossa syvälukemisen eetoksesta poikkeavissa kulttuurisissa olemistavoissa ja ärsykeympäristöissä voi olla omat epätasa-arvoistavat rakenteensa. Paljon tietenkin riippuu siitä Piipon ja Roineenkin esille nostamasta seikasta, mitä digitaalisuudella oikein tarkoitetaan. Mutta jos digikulttuuri ymmärretään Keltikangas-Järvisen hyvien tyyppien ja Pullisen esiintymisen internetin kaltaisten ajatustapojen valossa, niin syvälukemisen maailmasta ja kirjallisuuden tilasta digitaaliseen maailmaan siirtyminen ei välttämättä tarkoita siirtymistä parempirakenteisempaan kulttuuriin. On kuitenkin hyvä pitää mielessä se, että kaikki digitaalisuus ei suinkaan heijastele edellä erottelemaani eetosta. Ei ole mitään syytä, miksi jotkin digitaalisuuden muodot eivät voisi jopa tukea introverttista kulttuuria. Kuten Pullinenkin toistuvasti huomauttaa, olemme vasta opettelemassa internetin käyttäjiksi²³. Yhtä kaikki, suhtaudun syvälukemisen ajatukseseen edelleen varsin myönteisesti. Se edustaa

pitkien aikojen kuluessa rakentunutta ja kerrostunutta kulttuurista eetosta ja kokemusavaruutta. Sen rinnalle on kuitenkin varmasti tarvetta myös muunlaisille eetoksille aivan samalla tavalla kuin hyvät työyhteisötkin tarvitsevat Keltikangas-Järvisen mukaan niin ekstroverttejä kuin introverttejäkin.

Yksityinen ja julkinen kirjallisuuden lukemisessa

Kuten tämän esseen alun kuvauksista ilmenee, kirjallisuuden tilan ajatus korostaa kirjallisuuden lukemiseen kuuluvia läheisyyden, jopa intiimiyden sävyjä ja pyrkii erällä tavalla viemään niiden kulttuurisen ja esteettisen merkityksen loogiseen päätepiteeseensä. Tässäkin painotuksessa on yhtymäkohta Carrin teknologiakritiikkiin. Digitaaliseen maailmaan kuuluva sirpaleisuus ja hetkitäisyys nakertavat hänestä syvälukemisen yhtä keskeistä ulottuvuutta, nimittäin "yksinäisen lukijan ja yksinäisen kirjoittajan" intiimiä, älyllistä yhteyttä²⁴.

Piippo ja Roine tuovat hyvin esiin tällaiseen kirjallisuuskuvaan sisältyviä ylilyönnin vaaroja. Kirjailija ei ole yksinäinen susi, eikä lukijankaan kokemus ole koskaan puhtaan yksityinen tapahtuma. He summaavat kritiikkinsä näin: "Merkittävin ongelma yksinäisen kirjoittajan ja yksinäisen lukijan intiimin yhteyden kuvaamisessa on..., että itse kirjallisuus materiaalisine ja kulttuurisine ulottuvuuksineen unohtuu tästä yhtälöstä" ja jatkavat Anna Kajanderia siteeraamalla "[kirjallisuus] myös on läpeensä sosiaalista ja kulttuurista toimintaa, joka on sidoksissa muuhun arkeen ja ajanviettopoihin". (32)²⁵ Kirjallisuuden tilan ajatukseseen sisältyvä näkemys kirjallisuudesta olemuksellisesti sosiaalisesta todellisuudesta ja muista ihmisistä irrallaan olevana taidemuotona on siis eräänlainen harha.

Samalla kuitenkin puolustaisin ajatusta kirjallisuuden erityisestä yksityisyydestä. On totta, että kirjailijan ja lukijan välissä on joukko erilaisia käytäntöjä, normeja ja toimijoita kustantamoista kirjallisuustapahtumiin, ja ainakin Suomessa on myös monia arvostettuja kustannustoimittajia, joiden perässä kirjailijat ovat jopa vaihtaneet kustantamoita. Tästä sosiaalisesta välittyneisyydestä huolimatta kirjallisuus vaikuttaisi korostuneen yksilökeskeiseltä taidelajilta, ainakin suhteutettuna sellaisiin taiteisiin kuin elokuva, teatteri, baletti tai vaikkapa sirkus, joissa teosten esitykset ja useimmissa tapauksissa myös itse teokset syntyvät monen ihmisen yhteistyön tuloksena, tai teknisemmin sanottuna vuorovaikutteisina me-intentioiden yhteenliittyminä²⁶. On eri asia tehdä teos pitkäjänteisesti yhdessä kuin viimeistellä teos jonkun kanssa. Myös esimerkiksi sävellyksiin tehdään usein korjauksia viimeisissä harjoituksissa ennen kantaesitystä esittäjien palautteen perusteella ja esittäjä voi joissakin tapauksissa olla mukana sävellysprosessissa jo huomattavasti aikaisemmin, mikäli esimerkiksi työn alla olevan sävellyksen solistisoitin ei ole säveltäjälle täysin tuttu. Mutta tästä ei seuraa, että sävellystä hioneet muusikot olisivat sävel-

lyksen tekijöitä samassa mielessä kuin säveltäjä, joka kuitenkin esimerkiksi kantaa viimekätisen vastuun teoksesta.

Piippo ja Roine nostavat artikkelissaan esiin monitekijäisyyden vastapainona hyvin yksilölliselle kirjallisuuskäsitykselle. Heistä digikulttuurin mahdollistamat kirjoittamisen yhteisölliset muodot ovat tehneet ”entistä näkyvämmäksi [...] monitekijäisyyden ja vuorovaikutteisuuden, jotka ovat aina liittyneet kirjallisuuden kirjoittamiseen...” (32). Samaan tapaan oopperassa on vallinnut yksilöllisen tekijän harha. Oopperan tekstillä ja musiikilla on usein eri tekijät, mutta oopperan historiasta löytyy paljon esimerkkejä kuuluisista teoksista, joiden libretisti on jäänyt säveltäjän varjoon²⁷. Oikeastaan vasta aivan viime aikoina Lorenzo Da Ponten (*Figaron häät, Così fan tutte, Don Giovanni*) kaltaiset libretistit ovat alkaneet saada ansaitsemaansa tunnustusta säveltäjän rinnalla²⁸. En kuitenkaan ainakaan itse tiedä, että kirjallisuuden historiassa olisi vielä osoitettu keskeisten romaanien taustalta toisia yhtä merkittäviä tekijöitä kuin esimerkiksi Da Ponte on joidenkin Mozartin oopperoiden kohdalla. Myös kirjailijoiden ja kustannustoimittajien välinen suhde vaikuttaisi kaikesta mahdollisesta tiiviydestään huolimatta erilaiselta kuin säveltäjän ja libretistin välinen suhde.

Kirjallisuudestakin toki löytyy poikkitaiteellisia projekteja – mieleen tulee muun muassa Anja Snellmanin ja Ulla Jokisaloon *Side* – ja voi olla, että olen tietämätön esimerkiksi joistakin aivan uusista teknologian mahdollistamista kirjallisuuden muodoista. On kuitenkin vaikea nähdä, että esimerkiksi oopperalle tyyppillinen yhteistyö eri tekijöiden välillä kuvaisi kirjallisuutta jotenkin vahvemmin. Empiirinen tutkimus voi tosin osoittaa ongelmia tässä oletuksessa. On myös hyvä huomata, että monitekijäisyykskään ei välttämättä ole ristiriidassa yksityisen tekijän ja yksityisen vastaanottajan malliin sisältyvän tekijäkuvan kanssa. Esimerkiksi taiteilijaryhmä voidaan ymmärtää kollektiivisena tekijänä pikemminkin kuin erillisten yksilöiden muodostamana joukkona.²⁹

Kirjallisuuden yksityistä luonnetta korostaa juuri nyt se ajankohtainen seikka, että kaikista taidelajeista koronakriisi on vaikuttanut varmasti vähiten kirjallisuuteen. Kirjallisuus ei kärsi sosiaalisesta eristäytymisestä samassa mittakaavassa kuin monet muut taidemuodot, joilla on edessä jopa eräänlainen jälleenrakennustyö kriisin väistyessä. Kirjailija Tuomas Kyrö tekee samansuuntaisen huomion kirjallisuuden ja koronakriisin välisestä yhteydestä, ja hänestä se kertoo juuri siitä, miten yksinäistä kirjailijan työ on³⁰. ’Yksinäisyys’ voi tosin tässä yhteydessä olla huono termi. Ehkä pikemminkin pitäisi puhua ’yksilöllisestä harkinnasta’. Carr puhuu tästä kirjallisuuden ulottuvuudesta; uppoutumisen tilan ja rauhan lisäksi lukemisen intiimi yksityisyys syntyy keskeisesti myös siitä, että otamme vastaan yksilöllisen harkinnan tuotetta. Kirjallisuuden tilassakin on viime kädessä kysymys tästä, ei niinkään siitä, että teos on tehty hiljaisessa eristyksessä ulkomaailmalta.

Mutta lukemisen yksityisyys on kirjallisuuden tilan ajatuksen kannalta vielä siihen sisältyvää kirjailijaku-

vaakin tärkeämpi, koska kirjallisuuden tila koskee nimenomaan lukijan kokemusta. Piippo ja Roine huomauttavat aivan oikein, että kirjallisuuden lukeminen ei ole koskaan puhtaan yksityinen akti, koska se on monin tavoin kulttuurisesti ja sosiaalisesti välittynyt. Kirjallisuuden lukeminen on jotain sellaista, jota opitaan tekemään, ja tähän prosessiin ottavat osaa niin koululaitos, kirjallisuuskritiikki kuin kustantamoissa laaditut kirjojen kansiliepeiden esittelytekstitkin.

Kirjallisuuden tilaan sisältyvän käsityksen kirjallisuuden lukemisesta yksityisenä esityksenä voisi helposti ajatella olevan ristiriidassa tällaisten seikkojen kanssa, mutta on hyvä huomata, että puhuin alkuperäisessä artikkelissa ’yksityisestä’ hieman eri merkityksessä. En tarkoittanut sitä, että kirjallisuuden lukeminen olisi jonkinlainen autonominen saareke kaiken muun elämän seassa, vaan sitä yksinkertaista seikkaa, että siinä ärsykkeet tulevat pääasiassa lukijan sisältä, mistä seuraa, että kirjallisuuden lukemisessa voi sisäisesti tapahtua paljon, vaikka ulkoisesti ei näyttäisi tapahtuvan mitään. Tämä tapahtuma voi olla monin tavoin välittynyt, mutta juuri tässä ärsykkeiden alkuperän merkityksessä se on silti luonteeltaan hyvin yksityinen tila. Tästä lukemiskuvasta löytyy lukemattomia kuvauksia. Anna Kajander kiteyttää sen näin: ”Esimerkiksi elokuvien ja sarjojen kaltaiset tarinat tarjoavat jonkun toisen ihmisen tulkinnan tekstistä, mutta kirjaa lukevan on mahdollista työstää, kuvitella, tulkita ja visualisoida tekstiä tavalla, joka on juuri hänelle itselleen rikas sekä samalla yksityisempi”³¹.

Piippo ja Roine ovat varmasti oikeassa huomauttaessaan yksityisen ja julkisen yhä vahvemman sekoittumisesta nykymaailmassa, eikä kirjallisuuskään voi olla immuuni tälle kehitykselle. Mutta nähdäkseni tämä prosessi voi paradoksaalisella tavalla jopa alleviivata kirjallisuuden lukemisen yksityistä luonnetta. Sosiaalisuuden vyöry on nykyisin niin vahva, että kirjallisuuden lukemisen vaatima aika, tila ja keskittyneisyys ja samalla yksityisyys alkavat korostua. Kajander viittaa hieman vastaavanlaisiin ajatuskulkuihin. Hänestä esimerkiksi vasta sähköiset lukualustat ovat tuoneet perinteisen paperisen kirjan materiaalisuuden kunnolla esille. Ennen paperisen kirjan tuntu jäi ikään kuin huomaamatta, ja siihen suhtauduttiin itsestäänselvytenä. Samalla tavoin kirjallisuuden lukemisen yksityisyys korostuu nykyisin, koska tuo tila ei ole enää itsestäänselvyys, vaan sille on ajoittain jopa raivattava aikaa.³² Ainakin Kajanderin tutkimuksen valossa myös kirjan materiaalisuus, eli perinteisen paperisen kirjan tuntu, nimenomaan kannustaa syventyvään lukemiseen. ”Kirjat toimivat... intensiivisinä ja johonkin potentiaaliseen liittyvinä esineinä”, Kajander kirjoittaa³³. Näin kirjallisuuden materiaalisetkaan ulottuvuudet eivät ole välttämättä ristiriidassa kirjallisuuden lukemisen yksityisyyden kanssa. Vielä yksi Kajanderin tutkimuksesta esiin nouseva merkittävä seikka tässä yhteydessä on se, että paperisen kirjan lukeminen toimii nykyisin vahvana merkinä siitä, että haluaa olla rauhassa³⁴. Kaikki nämä Kajanderin esille nostamat seikat viittaavat tapoihin,

joilla sosiaalisuus ja materiaalisuus voivat vahvistaa lukemisen yksityistä luonnetta.

Sosiaalisuudella voi varmasti olla myös hyvin toisenlaisia vaikutuksia kirjallisuuden lukemiseen ja tärkeää olisi sikin tehdä erotteluja sen eri asteiden ja muotojen välillä. Näitä Piippo ja Roine käyvätkin hyvin läpi artikkelissaan. Ajoittain digitaaliset kirjallisuuden harrastamismuodot, sosiaalisuus ja yksityisyys voivat myös lyödä kättä ihan teellisellä tavalla. Törmäsin jokin aika sitten verkon keskustelupalstaan, jossa pohdittiin, kuka tai mikä on Toni Morrisonin *Jazzin* arvoituksellinen kertoja. Omasta mielestäni parhaan selityksen mukaan kertoja on kirja itse. Tätä tulkintaa tukee muun muassa kirjan lopetus, joka samalla kuvaa hyvin tässä ja alkuperäisessä artikkelissa hakemaani kuvaa kirjallisuuden lukemisen yksityisestä luonteesta.

”Mutta en voi sanoa sitä ääneen; en voi kertoa kenellekään, että olen odottanut tätä koko ikäni ja että jaksan odottaa, koska minut on valittu odottamaan. Jos pys-

tyisin, sanoisin sen. Sanoisin, että tee minut, tee minut uudestaan. Sinä voit tehdä sen, ja minä voin antaa sinun tehdä sen, sillä katso, katso. Katso missä kätesi ovat. Nyt.”³⁵

Tässä tapauksessa sosiaalinen digimaailma juuri johti yksityisempään syvälukeeseen.

Voi olla, etten ole tässä kirjoituksessani ottanut joihtakin tuoreita kirjallisuuden kehityskulkuja riittävästi huomioon, mutta kaiken kaikkiaan olen hieman Piippoa ja Roinetta vahvemmalla kannalla sen suhteen, että kirjallisuudessa on niin tekijän kuin lukijan puolelta kyse korostuneen yksityisestä taidelajista – siinä merkityksessä kuin alkuperäisessä esseessäni puhuin ’yksityisyydestä’. Juuri tätä yksityisyyden merkitystä kirjallisuuden tilan ajatus puolustaa sellaiselta digikulttuurin eetokselta, johon sisältyy yltyöpäisen ekstroverttinen ihmiskuva. Mutta koska olemme edelleen vasta opettelemassa internetin käyttäjiksi, edessä voi vielä siintää myös toisenlainen digimaailma.³⁶

Viitteet

- 1 Carr 2010, 34.
- 2 Sama, 68.
- 3 Kajander 2020, 164.
- 4 Sama, 160.
- 5 Lanier 2019.
- 6 Kekki 2020.
- 7 Pullinen 2019, 121.
- 8 Sama, 139, 141.
- 9 Keltikangas-Järvinen 2016.
- 10 Keltikangas-Järvinen 2019, 186–187, 225, 256.
- 11 Keltikangas-Järvinen 2016, 60.
- 12 Keltikangas-Järvinen 2019, 48.
- 13 Sama, 14–15.
- 14 Sama, 110.
- 15 Sama, 147.
- 16 Pullinen 2019, 16.
- 17 Keltikangas-Järvinen 2019, 188.
- 18 Sama, 188–189.
- 19 Sama, 203–204.
- 20 Sama, 284.
- 21 Keltikangas-Järvinen 2016, 140–141.
- 22 Keltikangas-Järvinen 2019, 28.
- 23 Pullinen 2019, 18.
- 24 Carr 2010, 108.
- 25 Sitaatin loppupuolisko teoksesta Kajander 2020, 11.
- 26 Me-intentiona taiteen tekemisessä ks. Livingston 2005, luku 3.
- 27 Poikkeuksiakin löytyy monien tekijöiden oopperoille. Esim. Richard Wagner sekä kirjoitti libretot että sävelsi.
- 28 Tätä kirjoittaessani on sattumoisin Mozartin syntymän 265-vuotispäivä ja varsin monessa aiheita käsittelevässä Twitter-viestiketjussa hehkuetaan juuri hänen Da Ponte -oopperoitaan Mozartin koko tuotannon helminä.
- 29 Ks. Corsa 2020. Ks. myös Kuusela 2020.

30 Kyrö 2020, 68.

31 Kajander 2020, 169.

32 Sama, 17, 44, 117.

33 Sama, 76.

34 Sama, 131.

35 Morrison 1993, 233.

36 Kiitokset Suomen Kulttuurirahastolle taloudellisesta tuesta tämänkin esseen kirjoittamiseen.

Kirjallisuus

- Carr, Nicholas, *Pinnalliset. Mitä internet tekee aivoillemme*. Suom. Antri Pietiläinen. Terra Cognita, Helsinki 2010.
- Corsa, Andrew, LaBeouf, Rönkkö & Turner, Digital Remix, and Group Authorship. *British Journal of Aesthetics*. Vol. 60, No. 1, 2020, 27–44.
- Kajander, Anna, *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Väit. Helsingin yliopisto, Helsinki 2020.
- Kekki, Minna-Kerttu, Populaaristi läsnäolon ylittämistä. *niin & näin* 2/2020, 142–143.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa, ”Hyvät tyyppit”. *Temperamentti ja työelämä*. WSOY, Helsinki 2016.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa, *Ujot ja introvertit*. WSOY, Helsinki 2019.
- Kuusela, Hanna, *Kollaboraatio – Yhteistekijyys nykykirjallisuudessa ja taiteessa*. Vastapaino, Tampere 2020.
- Kyrö, Tuomas, Ämpäripäät. *Suomen kuvalehti* 50/2020, 68.
- Lanier, Jaron, *10 syytä tubota kaikki sometit nyt*. Suom. Kirsimarja Tielinen. Kustantamo S&S, Helsinki 2019.
- Livingston, Paisley, *Art and Intention. A Philosophical Study*. Clarendon Press, Oxford 2005.
- Morrison, Toni, *Jazz* (1992). Suom. Seppo Loponen. Tammi, Helsinki 1993.
- Pullinen, Jussi, *Mitä meille tapahtui? Näin internet ja sosiaalinen media muuttivat elämämme*. HS-Kirjat, Helsinki 2019.

